

ERDEM

Sayı/Issue: 89 Aralık/December 2025

Değerlendirme: İki Dış Hakem/Evaluation: Two External Referees

Çift Taraflı Körlme/Double-Blind Review

Benzerlik Taraması Yapıldı/Similarity Scan Performed - intihal.net

Başvuru/Submitted: 20-02-2025

Kabul/Accepted: 17-07-2025

Yayın/Publication: 20-12-2025

Jane Austen ve Fatma Âliye'nin Romanlarının “Aşk” İzleği Etrafında Karşılaştırılması

Cemile Görhan | [0000-0001-9371-5459](mailto:cgorhann06@gmail.com) | cgorhann06@gmail.com

Doktora Öğrencisi | Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü | İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı

İstanbul | Türkiye

<https://ror.org/02kswqa67>

Atıf: Görhan, Cemile (2025). “Jane Austen ve Fatma Âliye'nin Romanlarının “Aşk” İzleği Etrafında Karşılaştırılması”, *Erdem*, Aralık, Sayı:89 s. 93-116

“Gerçek aşk tesadüfle bulunmaz, inşa edilir.”

Jane Austen, *Gurur ve Önyargı*

“Aşkta hıyanetten başkası çekilir.”

Fatma Âliye, *Udi*

Öz

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde İngiliz edebiyatında yazdığı romanlarla ülkesinin ilk kadın romancısı olan Jane Austen ile aynı yüzyılın son çeyreğinde yaşayıp Türk edebiyatının ilk kadın romancısı olan Fatma Âliye, aynı coğrafyaların kadın yazarlarıdır. Fakat bu coğrafi uzaklık, iki kadın edebiyatçının birçok noktada buluşmasını engellemez. Her iki kadın sanatçı da hayatın onlara sunduğu şartları bir sınır kabul etmeyerek devirlerinin kendilerine çizdiği imajın geçerliliğini sorgular. Bu sorgulama, onları kendilerine ait bir alan yaratmaya ve asırlarca hareket sahası erkek egemenliği altında olan “kalem”i devralma cesaretine iter. Bu amaçla günlük hayat maceralarını hayal evrenleriyle harmanlayarak kadını ve ona ait her şeyi romana çevirme yoluyla ifade etmeyi uygun bulurlar. Birbirinden habersiz bir şekilde yetişen iki kadın sanatçının birçok paydada birleşmesinin temel nedeni, ortak duyarlılığın ve amacın kadın kalemi eşliğinde sunulmasındadır. HerOnların hayat öykülerinde görülen uzlaşma noktalarının yanı sıra edebiyat düzlemindeki konumları ve edebî eserlerinin içerikleri de birtakım benzerlikler içerir. Söz

gelimi, yazdıkları romanlar biçim ve içerik özellikleri açısından karşılaştırıldığında birden fazla ortak izleğin bulunduğu fark edilir. Bu izleklere eğilen bir bakış açısı gözetildiğinde bireysel temaların başında gelen ve özellikle kadın yazarları ilgilendiren “aşk”ın ele alınış şekillerinin örtüştüğü görülür. İki romancı da yazdıkları tüm romanlarda aşk izleğini ön planda tutup benzer tavırlar takınarak kurgularında bu izleği kullanır. Bu durum da Jane Austen ve Fatma Âliye’nin romanlarının “aşk” izleği çerçevesinde değerlendirilmesini ve ortak tarafların sunulmasını gerekli kılar. Çalışmada Jane Austen ve Fatma Âliye’nin aşk izleği etrafında yazılı romanları içerik özellikleri bağlamında karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma ile her iki sanatçının aşk merkezli romanlarındaki ortak unsurlar derlenmiştir. Bu inceleme yapılırken Jane Austen ve Fatma Âliye’nin tüm romanları tespit edilmiş, iki sanatçının yarım kalmış birer romanları da bütünlük arz etme açısından çalışmaya dahil edilmiştir. Romanlarda inceleme meselesi hâline getirilen “aşk” izleği çok yönlü bir kapsama alanını içerir. İki sanatçının romanlarında yer alan bu tema, yazarlarının duygu ve düşünce dünyalarını yansıtmanın yanı sıra devirlerinin sosyal meselelerine de ışık tutan bir mercekle olarak yerini alır. Romanlar üzerinden ele alınan bireysel bir mesele, kadınsal duyarlılığı yansıtmanın yanı sıra devrin toplumsal taraflarını da açığa çıkaran bir olgu olarak romanlardaki yerini alır. Bu yüzden çalışma boyunca eserlerde aşk izleğinin tespiti yapılırken hem İngiliz hem Türk edebiyatlarına yönelik karşılaştırmalı bir inceleme yürütülmesi de hedeflenir.

Anahtar Kelimeler: Jane Austen, Fatma Âliye, roman, izlek, aşk

Makale Bilgileri

<i>Etik Beyanı</i>	Bu çalışma Prof. Dr. Baki Asiltürk danışmanlığında 10. 06.2024 tarihinde tamamladığımız “Türk ve İngiliz Edebiyatlarında İlk Büyük Kadın Romancılar: Jane Austen ve Fatma Aliye Arasında Bir Karşılaştırma” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.
<i>Yapay Zekâ Beyanı</i>	Çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, tarafımda bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.
<i>Etik Kurul İzni</i>	Çalışma etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
<i>Etik Bildirim</i>	erdemdergisi@akmb.gov.tr
<i>Lisans</i>	Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır.

Dizinleme Bilgileri

Dergi MLA, EBSCOhost, ASI (Advanced Science Index) ASOS, SOBIAD ve TR Dizin tarafından dizinlenmektedir.

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

A Comparative Study of Jane Austen and Fatma Aliye's Novels Around the Theme of “Love”

Cemile Görhan | 0000-0001-9371-5459 | cgorhann06@gmail.com
Phd Student | Department of Turkish Language and Literature | Marmara University
İstanbul | Türkiye
<https://ror.org/02kswqa67>

Citation: Görhan, Cemile (2025). “A Comparative Study of Jane Austen and Fatma Aliye's Novels Around the Theme of “Love””, *Erdem*, December, Issue:89, pp. 93-116

Abstract

Jane Austen, who became the first female novelist of her country with the novels she wrote in English literature in the first quarter of the 19th century, and Fatma Âliye, who lived in the last quarter of the same century and became the first female novelist of Turkish literature, are female writers from different geographies. However, this geographical distance does not prevent the two female writers from meeting at many points. Both female artists do not accept the conditions that life offers them as boundaries and question the validity of the image drawn for them by their era. This questioning pushes them to create a space of their own and to take over the “pen”, whose field of action has been under male domination for centuries. For this purpose, they find it appropriate to express women and everything that belongs to them by blending their daily life adventures with their imaginary universes and turning them into novels. The main reason why the two female artists, who grew up without knowing each other, come together on many grounds is that the common sensitivity and purpose are presented with the accompaniment of a female pen. In addition to the points of agreement seen in their life stories, their positions on the literary plane and the content of their literary works also contain some similarities. For instance, when the novels they wrote are compared in terms of their form and content, it is noticed that more than one common theme meets. When a perspective that focuses on these themes is observed, it is seen that the ways in which “love”, which is at the forefront of individual themes and especially concerns women writers, is handled overlap. Both novelists prioritize the theme of love in all the novels they wrote, adopt similar attitudes and use this theme in their fiction. This situation necessitates the evaluation of Jane Austen and Fatma Âliye's novels within the framework of the theme of “love” and the presentation of common aspects. In this context,

the study compares Jane Austen and Fatma Âliye's novels written around the theme of love in terms of their content features. With this comparison, the common elements in the love-centered novels of both artists were identified and compiled. While conducting this review, all of Jane Austen and Fatma Âliye's novels were identified, and one of the unfinished novels of the two artists was also included in the study in order to provide integrity. The theme of "love", which has become a subject of study in novels, includes a multifaceted scope. This theme, which is present in the novels of the two artists, takes its place as a lens that reflects the emotional and intellectual worlds of the writers as well as shedding light on the social issues of their time. Thus, an individual issue addressed through the novels takes its place in the novels as a phenomenon that reveals the social aspects of the period as well as reflecting feminine sensitivity. Therefore, while determining the theme of love in the works throughout the study, it is also aimed to conduct a comparative study of both English and Turkish literature.

Keywords: Jane Austen, Fatma Âliye, theme, novel, love

Article Information

<i>Ethical Statement</i>	This study is based on the master's thesis entitled "The First Great Female Novelists in Turkish and English Literature: A Comparison Between Jane Austen and Fatma Aliye" supervised by Prof. Dr. Baki Asiltürk
<i>AI Disclosure</i>	No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content has been produced by myself in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.
<i>Ethics Committee Approval</i>	The study does not require ethics committee approval, and the data used were obtained through a literature review / published sources. It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of the study and that ali referenced works are listed in the bibliography.
<i>Complaints</i>	erdemdergisi@akmb.gov.tr
<i>License</i>	This article is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).
<i>Indexing Information</i>	The journal is indexed in MLA, EBSCOhost, ASI (Advanced Science Index), ASOS, SOBIAD and TR Dizin.
<i>Conflict of Interest</i>	There is no potential conflict of interest in this study.

Giriş

Arapça kökenli bir sözcük olan “aşk”, kişide meydana gelen aşırı sevgi duygusunu tanımlamak için kullanılır. Edebiyatçılar tarih boyunca bu duyguyu anlatabilmek adına çeşitli mecazlar oluştursa da ifade etmekte yetersiz kalmışlardır. Bu his bir edebî izlek olarak neredeyse tüm sanatçılar tarafından işlenmekle beraber özellikle kadın yazarların elinde daha derin bağlamlarda ele alınır ve karmaşık hâle getirilip kullanılır. Erkek ve kadın romancılar arasındaki cinsiyet farklılığının getirdiği bir zihniyet ayrılığı kullanış tarzlarını da iki ayrı kola ayırır. Bu yol ayrımını sanatçıların ait olduğu çağ ve medeniyet daireleri ekseninde de değerlendirmek gerekir.

Kadın yazarlar tarihin her döneminde yer almakla beraber özellikle 19. yüzyıldan itibaren “kadın edebiyatçılar” sınıfı yaratacak denli büyüüp güçlenirler. Bu asra değin edebiyat, erkek sanatçılar tekelinde yönetilen, yönlendirilen ve sunulan bir alan konumundadır. Batı’da Aydınlanma sürecinin ardından gelişen modern toplum anlayışı birtakım “kabuğunu kıran” eylemler gerçekleştirir ve toplumsal cinsiyet ile güç dengelerinde değişiklikler meydana getirir. Kadın, bağımsız bir figür olarak kimliğini ispat sürecine ulaşıncaya kadar erkek sanatçıların eserlerinde yalnızca belirli temsiller şeklinde yer bulabilir. Uzun yıllar boyu “roman yazarının eril (etkileyen ama kendisi etkilenmemiş) okurununsa kadını (daima etkilenen) bir figür olarak düşünülmesi (...)” (Gürbilek 2020: 36) edebiyat düzleminde kadını okur, erkeği ise yazan olarak konumlandırmaya iten hâkim bir görüş olur. Bu olgunun kesinliği, kadınların yazmaya başladığı süreç içerisinde kırılmaya uğrar. Kadınların metinler yazarak sanatçı/romancı vasfı kazanması bu kez başka bir durum çatışması yaratır. Erkekler fikir edebiyatı yaparak siyasal ve sosyal gidişatı şekillendirmek için uğraşırken kadın romancılara sadece duyguların edebiyatını çözümlemek kalır. Edebiyat sahasına başından itibaren egemen olan erkek edebiyatçılar yüksek konularla ilgilenmek zorundayken kadın sanatçılara ise yalnızca hislerin tahlilini üstlenmek düşer. Böylelikle “erkek yazar endişelerini yazar, *romanesk* kadın okur; kadınlar erkek yazarların gözünden aşkı, hayatı, intikamı romanlardan öğrenir.” (Çakır 2014: 140) Kadın yazarlar yazmaya başlayınca aşka ve aşktan kaynaklanan tutkuya eğilip kendi zihnî yapılarınca bu hissi tanımlamaya, anlamlandırmaya ve çözümlemeye çalışırlar.¹ Onların nezdinde aşk, baş edilmesi gereken duyguların en yücesi

¹ Kadın ve erkek romancıların aşkı ele alış tarzlarının farklılaşması hakkında daha fazla bilgi elde etmek için bkz.: Ayşe Durakbaşı, (1998). *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İş Bankası ve Tarih

olmakla beraber toplumsal şartların bireylere dayattığı roller gereği amacı ve şekli değişen bir ifade aracı olur. Bu doğrultuda onlar, aşkı kurgulama çabalarında diğer hislerle kaynaştırma yoluna gitmekle beraber bu duyguya kapılmış bireylerin duygu dünyalarında yaşadıklarını ve günlük yaşamda etkileşimde oldukları unsurlarla mücadelelerini ele almışlardır.

Roman, yapı gereği ögeler arası çatışmalardan ve bunun sonucu doğan huzursuzluklardan kurulur. Dolayısıyla bir romancı kurgudaki bağlantı araçlarını düzenlerken karmaşadan sakinliğe doğru giden bir ağ yapısı örmeye çabalar. Zıt kavramların yanında bireyleri huzursuzluğa sürükleyen çeşitli his bunalımları bu dokuyu oluşturmada sıklıkla kullanılır. Bu bakımdan kadın romancılar da kurgu gereği kaos yaratabilmek adına kadınsal hassasiyetle yoğurdukları duygu çatışmalarından faydalanır. Duygular karşısında bocalayan roman kahramanlarının hem bireysel hem de toplumsal ilişkileri bu durumdan etkilenir. Bu doğrultuda somut örnekler üzerinden ilerlemek gerekirse, çatışma çıkaran duyguların başında gelen aşk hem Jane Austen’ın hem de Fatma Âliye romanlarında sıklıkla yer alır. Onlar aşkı ele alırken bu duygu üzerinden tozpembe bir kurgu dünyası oluşturmaz. Aşkı işlerken kolaylıkla mutlu sona evrilen bir kurgu yerine aşka kapılan bireyleri çeşitli zorluklarla baş başa bırakarak mutlu sonu geciktirirler. Çünkü “romanda duygusal durumlar, aşk ilişkileri ve çatışma unsuru olarak belirir, ancak kişilerin kavuşmasıyla aşkın tükeneceği düşünüldüğü için kavuşma pek olmaz ya da genellikle ertelenir.” (Forster 1985: 92) Bu erteleme süreci her durumda ana özneler için birer hayat dersi formuna konur.

Yazarların aşkı ele alışının esası, karakterlerini olgunlaştırmak adına onları aşk karşısında zorlu mücadelelerle baş başa bırakmaktır. İki romancı da romanlarındaki karakterlerin güçlülere katlanıp uygun dersleri almaları durumunda olgunlaşma sürecini tamamlatıp kurguyu mutlu sona taşırlar. Bu durum, onların “(...) hitap ettikleri kadın okurların duygu dünyalarını değiştirmek istediği anlamına gelir ki bir ‘ahlak dersi’ olan roman tam da bu yönde bir ‘duygu dersi’ne dönüşür.” (Yardımcı 2023: 102) Onlar aşkı saf bir duygudan ziyade kadını olgunlaştıran bir araç formuna sokarlar. Ardından olgunlaştırma devresini tamamlayan kadını çevresindekilerle etkileşim hâlinde gösterirler ve onun toplumsal rolünü tanımlamaya odaklanırlar.

Vakfı Yayınları, İstanbul; Eva Illouz, (2003). *Aşk Neden Acıtır?*, çev. Özge Çağlar Aksoy, Jaguar Kitap, İstanbul; Fanny Davis, (2006). *Osmanlı Hanımı*, çev. Bahar Tırnakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul; Ian Watt, (2007). *Romanın Yükselişi-Defoe, Richardson ve Fielding Üzerine İncelemeler*, çev. Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul; Zygmunt Bauman, (2012). *Akışkan Aşk- İnsan İlişkilerinin Kırılganlığına Dair*, çev. Işık Ergüden, Versus Kitap, İstanbul.

Jane Austen ve Fatma Âliye'nin roman kahramanlarının benlik kazanım yolunda yürümeleri ile kendilik bilincine kavuşmaları arasında yaşananlarda aşkın rolü büyüktür. Bu bakımdan kadın karakterlerin aşkla tanışmaları ile mutlu sona ulaşmaları anlık bir süreç olarak işlenmez. İki sanatçı da aşkı iki farklı yönden ele alır.

Jane Austen ve Fatma Âliye'yi yaklaştıran çok fazla taraf vardır. İkisi de siyasi ve sosyal konuları irdelemeyen ve bunları merkezden uzak tutan anlatılar inşa etmiş gibi görünse de onların romanları evlilik başta olmak üzere çeşitli toplumsal yapıların izdüşümünü verir. Bu öğeler üzerinden romana yansıyan duygu ve ifadeler hem Osmanlı hem de İngiliz kadınının modern topluma adım atma çabalarındaki farklılıklar şeklinde okunabilir. Söz konusu iki sanatçının aşk algısını ayıran ilk dönemeç burasıdır.

16. asrın sonunda İngiltere'de yayılmaya başlayan Püritenlik akımı ile Avrupa edebiyatının sekülerleşme eğilimi göstermesi yakından ilişkilidir. Bu açıdan bakıldığında roman türünün teknik bakımdan ilk başarılı ürünlerinin İngiltere'de verilmesi ve bu sürecin hemen ardından Jane Austen'in yetişmesi bir tesadüf eseri değildir. Bu gelişmenin Doğu edebiyatında paralel bir gelişim seyri göstermesi beklenemez. Avrupa'da yeni fikir hareketlerinin doğuşuna henüz hayattayken yakından şahit olan Jane Austen ile bu akımlardan çok sonra ve dolaylı olarak etkilenen Fatma Âliye'nin ortak bir bakış açısına sahip olmamasının temel nedeni burada aranmalıdır.

İngiliz romancı Jane Austen, 16 Aralık 1775 'te İngiltere'nin Hampshire şehrinde dünyaya gelir ve 18 Temmuz 1817'de Winchester'da vefat eder. Fatma Âliye ise 22 Ekim 1862'de İstanbul'da doğar ve 13 Temmuz 1936'da İstanbul'da vefat eder. Çeşitli kaynaklarda Fatma Âliye'nin doğum yılına dair birbirinden farklı birkaç tarih zikredilse de "ilk ve doğru bir kaynak olması hasebiyle gerek Ahmed Midhat'ın eserinde gerek Fatma Âliye Hanım hakkında yayını olan birçok araştırmacının, çalışmalarında 1862 tarihinde birleştikleri görülür." (Aşa 1993: 30) Jane Austen ve Fatma Âliye; iki ayrı kıtada doğmuş, iki ayrı medeniyet dairesinde yetişmiş ve birbirinden farklı zaman devirlerinde yaşamış olmakla beraber kendi ülkelerinin ilk kadın romancıları olma statüsünde birleşmiş iki sanatçıdır. "Tarihsel izdüşümü, sosyolojik yapısı, coğrafik sınırları, toplumsal zihniyeti ve insan ruhu birbirinden son derece ayrı çizgide ilerleyen iki milletin ilk kadın romancılarının hayat öykülerinin birçok noktada birleşmesinin yanı sıra benzer motiflerle ortak temalı metinler üretmeleri ve bu üretim sürecinde aynı şekilsel özelliklere başvurmaları kaderin cilvesi olarak

açıklanmaktan son derece uzak olgular taşır.” (Görhan 2024: 177-178) Bu noktada kronolojik sıra gözetilirse, Jane Austen’ın vefatından 45 yıl sonra doğan Fatma Âliye’nin etkilenen taraf olduğu açıktır. Bu etkilenenin, bir delil oluşturma açısından Fatma Âliye’nin herhangi bir eserinde zikredilmemesi var olan ortaklıkların göz ardı edilmesini gerekli kılmaz. Jane Austen ve Fatma Âliye’nin romanları eş zamanlı veya farklı zaman dilimlerinde okunduğunda içerik özelliklerinden biçim unsurlarına, dilin ifade araçlarından kullanılan izleklere değin birçok bağlamda birleştikleri fark edilir.² Bu doğrultuda iki sanatçının romanlarında kullandıkları ortak tema unsurları arasında özellikle “aşk” izleğini işleyiş tarzlarının oldukça yakın olduğu fark edilir.

Jane Austen ve Fatma Âliye’nin bir akademik araştırma çatısında karşılaştırılması ise devrin genel temayülü gereği bu seyirde ilerleyen çalışmalarına bir ekleme olarak algılanabilir. Son zamanlarda özellikle “kadın romancılar” başlığında yapılan araştırmalara göz atıldığında “toplumsal cinsiyet araştırmalarının ağırlık kazanması ile kadınların kamusal görünürlükleri incelenmiş ve bu alanlardaki çalışmalar yazın hayatında yoğunlukla kaleme alınmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda kadınların hangi mesleklerde yer aldıkları ‘ilk’ler hâlinde kayıtlara geçmiştir.” (Tıgılı 2016: 253) Bu çalışma da bu amaçla hazırlandığından alana katkı sağlama amacı taşır.

Fatma Âliye’nin aşk anlayışı melez bir içeriğe sahiptir. O bir taraftan 19. yy. kadını/romancısı olarak uygar bir medeniyete yakışan eğilimlere uymak adına geleneksel aşk hikâyelerinin günlük hayata uymayan taraflarını sıyrarak atar. Diğer yandan geleneksel âdetler tarafını uygulamaya devam eder. “Batı’dan ithal edilen aşkın” (Kaplan 1946: 7) bireyselleşme yanını örnek alarak kadın kahramanını özgürleştirir. Bunu uygularken ait olduğu geleneğin ve medeniyetin sınırlarını aşmamaya özen gösterir. 19. yüzyıl Osmanlı toplumunda aşk; bilinen bir duygu olmakla beraber artık yeni dünya düzeninin bireyine ait bir his olduğundan hem yeni anlayışa uyma hem de geçmişten gelen bağları devam ettirmek zorundadır. Jane Austen’ın

² Jane Austen ve Fatma Âliye arasındaki edebî yakınlığı bir makalede bildiren ilk akademik çalışma için bkz.: Ahmet Karayonca, (2019). “Fatma Âliye Hanım’ın ‘Muhadarat’ ve Jane Austen’nin ‘Mansfield Park’ Adlı Romanlarının Karşılaştırmalı İncelemesi”, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 5(11), 810-822.

İki sanatçının hayat öykülerini ve sanat anlayışlarını romanları ekseninde geniş çaplı ele alan ilk araştırma için bkz.: Cemile Görhan, (2024). *Türk ve İngiliz Edebiyatlarında İlk Büyük Kadın Romancılar: Jane Austen ve Fatma Âliye Arasında Bir Karşılaştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

aşk algısında ise bu türden keskin bir dönüşüm söz konusu değildir. Çünkü “(...) Batı’nın aşk tarihi, romantik aşka giden yolda medeniyetin tarihidir.” (Yardımcı 2023: 99) Austen, modern toplumun öncülü olan bireyciliğin odağında doğduğundan onun ilgilenmesi gereken asıl mesele “yeni dünya insanının” bilindik duygular karşısındaki bocalamaları değildir. O; aşkı yükseliş, düşüş, çöküş ve yeniden tutuşma şeklinde kodlara uyarlayarak kadınları aşk üzerine derinlemesine sorgulamaya bırakır. Ayrıca Jane Austen’in romanlarının “kibar hanımların duygularının vurgulandığı ve bunların aşk hikâyeleri ile genişletildiği” (White 1998: 6) olgusunun ardında gelenekten gelen bir öykünme söz konusudur. Burada Jane Austen’in sanatından çokça etkilendiği, İngiliz edebiyatının ilk romancılarından kabul edilen Samuel Richardson’a değinmek gerekir. Richardson, romanlarında olay örgüsünün merkezine “kur yapma” edimini yerleştirir. Bu vesile ile hem merak duygusunu artırır hem de olaylar arası entrika bağlarını kurma noktasında zorluk yaşamaz. Austen da tıpkı Richardson gibi dikkat çekmeyi hedeflediği kitlenin bu durumdan hoşlanacağını bilincindedir.

1. Aşkın Tanımı ve Batı ile Doğu Edebiyatlarındaki Algılanış Şekli

Aşk, derin beğeni hislerinin bir muhatapta birleşmesiyle sonuçlanan duygu durumudur. Arapçadaki ışk- kökünden türeyen bu kelime, sözlükte “şiddetli ve aşırı sevgi; bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başka güzel görmeyecek kadar ona düşkün olması” (Uludağ 1991: 11) anlamlarını karşılar. Bunun yanı sıra aşk, yine ışk-‘tan doğan “aşeka” (sarmaşık) sözcüğü ile de ilişkilendirilir.

Aşkın başlama, kişiyi uyarma ve idrak evreleri vardır. Üçüncü evreden itibaren kişi âşık olma durumuna geçiş yapar. Aşk, tek boyutlu ve yalnızca birey odaklı düşünülen bir tema olmadığından romanlarda çok yönlü olarak işlenmeye müsaittir. Çünkü “aşkın kaynağında kültür, medeniyet, ahlâk ve din gibi toplumun sosyo-kültürel yapısını oluşturan birçok unsurun varlığı bu duygunun kapsamını genişletir.” (Özcan 2008: 5) Aşk insanın var olduğu her çağda ele alınan bir tema olduğundan hem Batı hem de Doğu edebiyatları geleneğinde en fazla işlenen izleklerden biridir.

Batı edebiyatında aşk, Yunan mitolojisine dayanan bir anlam üzerinden işlenerek edebî düzleme dâhil olur. Mitler yoluyla bilinen antik Yunan anlayışa göre aşk tanrısı Eros yeryüzünde aşkın sağlayıcısıdır. M.Ö. 4. ve 5. yüzyıllardan itibaren bu inanç etrafında gelişen anlatılarda görüldüğü üzere aşk çoğunlukla iki kişi arasındaki tutkulu hoşlanıtı durumu olarak

algılanan bir zihniyet etrafında işlenir. 17. yüzyıla gelindiğinde ise İngiliz yazar Shakespeare'in tiyatroları ile aşka entrika, ihtiras ve trajedi bulaşır ve aşk edebî eserlerde bu bağlamlarda ele alınmaya başlar. Modern Avrupa çağını başlatan Rönesans hareketleri ve Aydınlanmacı fikirlerin etkisiyle hâkimiyet alanı genişleyen burjuva sınıfıyla beraber aşkın tanımı da yeniden güncellenir. Romanları tekelinde bulunduran burjuva sınıfı aşkın da romanlar üzerinden anlam dönüşümüne uğramasına katkıda bulunur. Böylelikle 19. yüzyılda gelişen yeni aşk algısında aşkın manevî boyutu yerine maddî boyutunu ön plana alan sınıfsal bir aşk anlayışı ortaya çıkar. Aynı asrın sonuna doğru bir edebî akım olarak yayılmaya başlayan Romantizmle birlikte aşka aklın ve diğer duyguların göz ardı edilmemesi gerektiği fikri yerleşir. Akılcılığın öneminin yanında duyguların yüceliğine de değer verilir. Jane Austen romanlar yazmaya başladığında kendi çağının aşk anlayışı bu şekildedir.

Doğu edebiyatı geleneğine bakıldığında ise aşk duygusunun ilahî ve beşerî olmak üzere iki şekilde algılanması dikkat çeker. Doğu zihniyetinde aşk, ruhun diğer yarısını arama ve ona ulaşma sürecinde kişiyi alıkoyan meseledir. Batı'da kimi zaman bir günah olarak kabul edilen aşk, bireyi maneviyattan uzaklaştırırken Doğulu anlayışta kişiyi Allah'a ulaştıran bir vasıtaadır. Hem sözlü hem yazılı gelenekte bu şekilde süregelen aşk algısı, 13. yüzyıldan itibaren Klâsik Türk edebiyatında özellikle şiir türünde mazmunlarla oluşturulan alegorik bir anlatım yoluyla asırlarca hüküm sürer. 19. yüzyılda her anlamda çehre değiştiren Türk edebiyatı, Batı'yı referans alarak modern bir kimlik kazanmaya çabalarırken Tanzimat Devri Türk edebiyatı başlığıyla adlandırılan ilk dönemden itibaren aşk anlayışının klâsik çehresinden ayrıldığı görülür. Asırlar boyu hapsediği mecazlardan sıyrılıp beşerî bir kimlik kazanan aşk, artık psikolojik derinlikle işlenmeye başlar. Özellikle romanlarda sıklıkla ele alınan temaların başında gelen aşk bireyden topluma uzanan bir genişlik kazanır. "Türk romanının modernleşmesinde aşk hikâyeleri otorite-özgürlük eksenine yerleştirilir ve buradan toplumsal sorunla ilişki kurulur." (Öztürk 2023: 1788) Bu devrede her ne kadar modernleşme çabaları eşliğinde bir aşk algısı ortaya çıkarılmaya çalışılsa da "muhteva ve biçim açısından geleneksel düşüncüyü barındıran romanlar aşkı da hem geleneksel özellikleriyle hem de Batıda görüldüğü biçimleriyle birlikte dönüştürmüş ve kendisine mal etmiştir." (Özcan 2008: 49) Fatma Âliye'nin yaşadığı devrin aşk algısı da bu durumdadır. Uzun dönemler "daha çok tasavvufî-ilâhî ve maddî-beşerî özellikleriyle ele alınan aşk konusunun zaman zaman da bilhassa yenileşme devri Türk edebiyatında felsefî bir yaklaşımla işlendiği görülmektedir. (Uzun 1991: 19) Bu yaklaşımın izleri Fatma Âliye'nin romanlarında da görünür.

2. Jane Austen ve Fatma Âliye'nin Romanlarında Aşk

İngiliz romancı Jane Austen'in romanları “genellikle bir erkeğin, bir kadının yaradılışından gelen hataları ıslah etmesine aşk vesilesiyle yardımcı olma sürecini işleyen” (Fessenbecker 2011: 748) ve her zaman mutlu sona evrilen anlatılardır. Onun tüm romanları -yarım kalmış metinleri hariç- değişmez bir kuralmışçasına âşık çiftlerin düğün merasimi ile tamamlanır. Fatma Âliye'nin romanlarına bakıldığında ise belirli bir düzen eşliğinde ilerleyen kalıplı kurgu sistemi olmasa da ortak bir anlayışın tüm anlatılarda devam ettirildiği görülür. O, “romanlarında daha çok Osmanlı aile hayatını bir kadının bakış açısıyla zarif ve duygulu bir biçimde yansıtmaya çalışır”. (Aşa 1995: 261) Onun kadın kahramanları ait oldukları devrin son derece gerçekçi birer kopyalarıdır.

Jane Austen'in ve Fatma Âliye'nin kadın kahramanlarının aşk karşısındaki duruşlarına geçmeden önce iki romancının aşka bakış şekillerine değinmek gerekir. Jale Parla, bu noktada kadın romancıların eserleri için “kişisel tarihleriyle bir hesaplaşma yoluna giderek kendilerini anlattıkları bir metin hâline dönüşür.” (2004: 186) der. Bu *kendilerini anlatma* durumu bazen olanı aktarmaktan ziyade ideal olanı sunma yoluyla bir tavsiye niteliğine de bürünebilir. Söz gelimi Jane Austen'in aşk hayatı, kahramanları için sunduğu evrendeki kadar parlak değildir. Hayatı boyunca yalnızca Tom Lefroy adındaki bir avukatı sever. Aşkına olan sadakatini ömrü boyunca sürdüren sanatçı hiç evlenmez.³ Oysa romanlarındaki kadın kahramanlar, gerçek aşkı bulup bunu evlilikle taçlandırırlar ve mutluluğu bu yolla edinirler.

Fatma Âliye'nin aşk dünyasına bakıldığında da bu durumun bir diğer yönü göze çarpar. Fatma Âliye, henüz on yedi yaşındayken babasının uygun gördüğü bir devlet görevlisi ile evlenir. Mektuplarından anlaşıldığı üzere mutlu ve huzurlu bir evlilik hayatı yaşar. Romanlarında ise kendisinin aksine evlilik kurumunu başarıyla yürütemeyen, aşk ile tanıştığında bocalayan ve yeri geldiğinde tek başına yaşamak zorunda kalan kadınları işler. Burada da tıpkı Jane Austen'in izlediği yöntem fark edilir. Fatma Âliye, ideal olanı göstermek için aşk karşısında duygularını yönetemeyen kadınları mücadelelerle dolu yollara iter. Gerçek aşkın veya hayat boyu aranan mutluluğun yalnızca evlilikten ibaret olmadığını anlatmak için evlilik sonrasını ve bekâr kadın hayatını tüm canlılığı ile işler. Bu sayede yaşamında deneyimleyemediği olay ve olgular üzerinden ideal olanı

³ Jane Austen'in aşk hayatına dair ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. Claire Tomalin, (2014). *Jane Austen*, çev. Mine Zeybekoğulları, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

anlatmayı ve bu sayede yönlendirici olmayı seçer. Jane Austen’ın yaptığı da tam olarak budur.

İki sanatçı da kendi ülkelerindeki ilk kadın romancılar olma statüsüne sahip olduğundan bir kadın yazar sıfatı ile yazdıkları her belge, hayatlarından bir parça olarak okunabilir. İkisi de bilhassa kadınlar için adil hakların tam anlamıyla var olmadığı bir çağın kadınlarıdır. Bu sebeple kadının da bir birey olarak var olabilme çabasını göstermek ve onun duygularını anlatılır hâlâ getirmek için romanlarla ifade araçları oluşturmayı tercih ederler.

İkisinin yazdığı roman kahramanları kendi benliklerinin birer parçaları olarak okunmaya uygundur. Kurguladıkları öznelerin roman boyunca yer aldığı hayat süreci günlük dünyadan kopmuşçasına gerçekçidir. Bu sebeple “yazarın yazma zamanıyla karakterlerin var olma zamanı arasındaki psikolojik bağ hem gerçek dünyada hem de de kurgudaki dünyada birçok değere gönderme yapar.” (Olpak 2020: 247) Bu açıdan bakıldığında onların, yarattıkları roman karakterleri ile kurdukları bağ samimi ve gerçekçidir.

Jane Austen ve Fatma Âliye’nin toplam on beş romanı incelendiğinde; aşkın ortak bakış açıları eşliğinde ele alındığı görülür. İki yazar da aşk temasını kadın üzerinden genişleterek bireyden topluma ve oradan da evrensel değerlere uzanır. Bu ortaklıklar çeşitli başlıklarla sıralanabilir:

2.1. Aşk ve Gurur Çatışması

Her iki kadın yazar, aşkın diğer olgularla etkileşime geçmesine ve bunun sonucu doğan çatışmalara izin verir. Bu bakımdan ilk göze çarpan etkileşim aşk ve gurur kavramları etrafında süregelen çatışmalardır. Aşk duygusu bireyden başlar, oradan toplumsala ve evrensele doğru yol alır. Aşkın birden fazla boyutu olduğundan, seilmeye değer her muhatapta karşılık bulur. Bu özelliği ile kapsayıcı ve kuşatıcı bir misyonu vardır. Gurur ise yalnızca kişiyi hapsederek oluştuğu bünye dışındaki her alana negatif etkiler yayar. Aşk ve ondan doğan sevgi kişiyi özgürleştirirken; gurur ve ondan türeyen kibir ise insanı tutsak eder. Bu açıdan bakıldığında gurur duygusunun kapsama alanı, aşka nazaran daha kısıtlıdır. Buna rağmen gururun aşka üstün geldiği zamanlar da olur. Bunların ışığında aşkın ve gururun, sevgi-kibir, özgürlük-tutsaklık, evrensel-bireysel ve akışa kapılma-içine kapanma gibi çeşitli bağlamlarda karşı karşıya gelerek iki ayrı kutup oluşturduğu görülür.

Aşk ve gurur çatışması, Jane Austen’ın *Gurur ve Önyargı* romanı ile Fatma Âliye’nin *Muhâdarât* romanında ana iskeleti oluşturur. Söz konusu

romanlarda bu kavramlar ekseninde akan olay örgüleri mevcuttur. *Gurur ve Önyargı*'da; kibir ile özdeşleşmiş başkışı Fitzwilliam Darcy ile önyargılarına hapsolmuş Elizabeth Bennet arasında, gururun gölgesinde gelişen bir aşk ilişkisi anlatılır. Elizabeth Bennet'ı ilk gördüğü andan itibaren onu sürekli küçük gören Mr. Darcy, ne kadar uğraşırsa uğraşsın bir süre sonra ona âşık olduğunu fark eder. Duygularını bastırmaya çabalaması Elizabeth'e aşkını itiraf etmesinin önüne geçemez. Bu durum romanda Mr. Darcy'nin ifadeleriyle şu şekilde yer alır: "Boşuna mücadele ettim. İşe yaramayacak. Duygularım bastırılır gibi değil. Size ne büyük bir tutkuyla hayran ve âşık olduğumu söylememe izin verin." (Austen 2021: 195) Böylelikle romanının yarısına değin Elizabeth'ten uzak durmaya çalışan Darcy'nin duygularına yenilmesi bir aşk itirafına bürünür.

Mr. Darcy, soylu ve varlıklı bir ailenin oğludur. Mizaç olarak soğuk ve çekingen tavırlara sahiptir. Özellikle statü olarak kendisinden alt tabakada bulunan kişilere karşı gururlu bir tavır takınmaktan geri kalmaz. Bu sebeple gelir düzeyi kendisinden oldukça aşağı olan Elizabeth'le tanıştığı ilk andan itibaren onu sosyal sınıfından ötürü ciddiye almamakla beraber cazibesine kapılmaktan da kendini alamaz. Ona âşık olduğunu idrak ettiği anlarda bile gurur yakasını bırakmaz. Bu sebeple Elizabeth ile evlenme konusunda çekinceleri vardır. Ona karşı duyduğu yoğun aşkın hemen ardından gurur duygusu gelir. Darcy, aşk ile gurur çatışmasını romanın son sayfalarına dek yaşar:

Elizabeth'in aşağı seviyeden oluşu, bunun küçük düşürücü oluşu, ortadaki aile engeli ve aklının buna hep nasıl karşı çıktığı konusundaki düşünceleri, yaralamakta olduğu kendi ailevi konumuna yönelik görünen ama evlilik teklifine faydalı olacağı pek benzemeyen bir sıcaklıkla anlatıldı. (Austen 2021: 195)

Darcy, Elizabeth'e tutkuyla âşık olsa bile onun ailesinin toplumsal statüsü ile kendi ailesinin soylu konumunu karşılaştırdığında gururu bu aşkın varlığını inkâr edecek seviyeye gelir. Onu ne kadar severse sevsin devrin toplumsal yapısı ikisinin bir arada olmasını engelleyen sosyo-ekonomik şartlarla örülüdür. Bu yüzden Mr.Darcy gururu ile aşkı arasında sıkışıp kalır. Anlatı sonuna gelindiğinde ise kendisini hapseden gururunun aşkına yenilmesi ile Mr. Darcy ile Elizabeth'in aşkı evlilikle taçlanır. Aşk, Mr. Darcy'deki soğuk kibri ve Elizabeth'teki yersiz önyargıları siler. Böylece Jane Austen aşkın gurura yenilmesine izin vermez. O, roman genelinde gurur ve önyargının

karşısına bir çatışma unsuru olarak aşkı koysa da esasında “genç bir kadının topluma girerek bir eş arayışını konu alır ve o zamanlar bir kadına açık tek kariyer imkânı olan evliliği anlatır.” (Maage 1987: 198) Bu evlilik, kadın kahramanının mutluluğa gidişinin törenidir.

Fatma Âliye’nin *Muhâdarât* romanında ise Fâzıla, eşinin ihanetini öğrenince evden ayrılır. Gerçek adını gizleyip Peyman takma ismiyle bir konakta cariyeye olarak çalışmaya başlar ve önceki hayatıyla tüm bağlarını koparır. Bu konağın beyi Şebip, kadınlara karşı üstünlük taslayan kibirli ve memnuniyetsiz biridir. Kadınların erkeklerden daha alt seviyede olduğuna inanır ve onlardan uzak durur. Bun fikirlerine rağmen Fâzıla’nın kimseye benzemeyişinden, güzelliğinden ve ağırbaşlılığından oldukça etkilenir. Zor da olsa ona olan aşkını kabullenir:

Fakat zaman geçtikçe gönlündeki his büyümekte ve Şebip’in o zamana kadar tanımadığı bir biçim kazanmaktaydı. Şebip, o zamana kadar hiçbir roman ve hikâye okumamıştı. Kendisine arız olan hâlin neden ibaret olduğunu anlayamıyordu. Kendisindeki hâlin, o zamana kadar adını işittiği hâlde hakîkatine boyun eğmemiş olduğu “aşk” olduğunu anlamış olsa da anlamazlığa gelecekti. Zira Şebip, bir kadına âşık olmaya tenezzül edeceğini hiçbir zaman hatırandan geçirmemişti. Âşıklığını kendisine anlatmaya çalışan gönlüyle güreşiyor, onun zorlamalarını reddediyordu. (Fatma Âliye 2019: 346-347)

Peyman’a âşık olduğunu fark etmesine rağmen kibrinden taviz vermeyen Şebip, bir kadın karşısında düştüğü acizliğin aşk olduğunu anlayarak ilk defa bu duygunun varlığını idrak eder. Bu aşk ondaki gurur meselesini güçlülük de olsa kırar. Günlerce başka bir şey düşünemeyecek kadar bu aşkla meşgul olur. Çok sevdiği işleriyle bile ilgilenemez. Yalnızca Peyman’ın hayali ile yatıp kalkar. Bir süre sonra ona âşık olduğunu tümüyle kabullenip Peyman’a aşkını iletir. Aşkını itiraf edişi hem Peyman’a olan tutkusunu açıklama hem de gururunun mağlubiyetini ilan etme amacı taşır: “O metanetimle ben de gururluydum. Fakat senin aşkın ondan da kuvvetli geldi. O metaneti ezdi.” (Fatma Âliye 2019: 365) Şebip de tıpkı Mr. Darcy gibi gururunu alt edip aşkına sahip çıkmayı tercih eder.

Mr. Darcy ve Şebip, ekonomik hayatın ve bunun günlük yaşama etkilerine dair görüş birliğindedirler. Mr. Darcy, -ne denli âşık olursa olsun- Elizabeth’i kendisinden daha yoksul olduğu için hep küçük görür. Şebip de Fâzıla’nın bir

cariye olması sebebiyle onunla evlenmeyi ilk başlarda kabul edemez. Ancak iki anlatının sonunda hem Darcy hem de Şebip maddî kusurları görmezden gelerek sevdikleri kadınlarla evlenirler. Bir kadının ekonomik düzeyinin düşüklüğünün onu sevmekten alıkoynabileceğine inanmalarının cezasını aşk acısı çekerek öderler. Bu acı, onların mutluluğu elde etme yolunda tamamlamaları gereken derslerden biri olur. Bu dersi başarıyla geçtikleri için yazarları tarafından aşk ile örülü birer evlilikle ödüllendirilirler.

2.2. İlk Görüşte Aşk

Bir kişinin, rastgele bir yerde karşılaştığı bir yabancıyı görür görmez ona karşı hissettiği güçlü duygular ilk görüşte aşk olarak ifade edilir. Bu bakımdan özellikle romantik anlayışla ve santimentalizm ekseninde yazılan edebî eserlerde ilk bakışta oluşan aşk şekillerine sıklıkla yer verilir.

Söz konusu iki yazarın romanlarında ilk görüşte aşka kapılan kahramanlar olmakla beraber bu aşkın niteliği kurgu içerisinde sorgulanır. Bu sorgulamalar, kahramanların zihin süzgecinden geçmek maksadıyla ortaya çıkan iç konuşmalar veya karşılıklı diyaloglar şeklinde dizilir. Jane Austen ve Fatma Âliye'nin birtakım âşık kahramanları, anlatının ilk kısımlarında ilk görüşte aşka kapılır. İki romancının bulunduğu ortak nokta gereği onların yaşadıkları bu durum gerçek bir aşk değil, geçici bir yanılsamadır. İlk bakışta aşkın kişiyi yoğun bir duygusal atmosfere hapsedmesi, karşı tarafın objektif bir şekilde algılanmasını engellediğinden iki sanatçı da kahramanlarını tecrübe yoluyla hayatın bir başka gerçeğiyle yüzleştirir. Bu tür aşkın zararlı yan etkilerini göstermek adına kahramanlarını ihanetle tanıştırlar. İhaneti tadan kadınların hayatı eskisi gibi olmaz. Acı verici bir deneyim öncülüğünde olgunlaşma yoluna doğru ilerlerler.

İki romancının idealindeki evliliğin yolu, ilk görüşte aşkın havailiği ile aldaticılığı arasında geçmez. Bu sebeple evliliğin sağlam olması adına, kişiyi mantığından ayıran şiddetli aşktan ziyade yavaş ve emin adımlarla ilerleyen uysal ve ussal aşkı tercih edip kahramanlarına bu türden bir aşkı reva görürler. Söz gelimi Jane Austen, sakın seyirde ilerleyen samimi sevgiyi ilk bakışta aşkın yoğun tutkulu tarafına yeğler: "(...) Özellikle *Akıl ve Tutku* ile *Gurur ve Önyargı* romanlarında aşka dair benimsediği tavrı ortaya koyar. O, tutkulu aşk maceralarından ziyade uzun süren ve iki tarafı da mutlu eden 'daha donuk' bir ilişkinin gücüne inanır." (Cardell 2012: 5) Yüksek noktalara varan aşk duygusunun normal seyirlere varması gerektiğini neredeyse her romanında telkin eder.

Şu nokta belirtilmelidir ki iki sanatçı da ilk görüşte aşk meselesini ele alırken çeşitli çatışmalar da yaratır. Onlar aşkın karşısında tutkuyu ve samimiyeti bir kaos eşliğinde verir. Bu çatışmada daima kişiyi doğru düşünmeden alıkoyan ihtiraslı aşk yerine samimi ve saf duygulardan yoğrulmuş aşkın tarafını tutarlar. Bu taraf tutmada, kadın kahramanları özellikle aşkın tutkusundan koruma çabaları yatar.

İlk görüşte âşık olma bahsinde Jane Austen'in *Akıl ve Tutku*'su ile Fatma Âliye'nin *Muhâdarât* romanları ortak bir ileti taşır. İki romanda da unutulmaz gibi görünen ilk aşkın unutulabilir olacağı kanıtlanmaya çalışılır. Şartlar uygun olduğunda ve keskin duygular bertaraf edilip mantığın peşinden gidildiğinde her kadının ikinci hatta üçüncü kez âşık olabileceği tezi bu romanlarda işlenir. *Akıl ve Tutku*'da Marianne, anlatının başında Willoughby ile ilk karşılaşmada başlayan tutkulu bir aşk yaşasa da bir süre sonra onun ihanetine uğrar. Uzun bir süre kendini etrafa kapatır. Daha sonra anlar ki yıllar boyu yanı başında duran Albay Brandon onu çıkarsız bir aşkla sevmektedir. Romanın sonunda da Albay ile evlenir ve kendini eşini sevmeye adar. İlk aşkını unutamayacağını düşünüp buhrana sürüklenen Marianne aşkı yeniden bulur. *Muhâdarât*'ta ise Fâzıla, görücü usulü evlendiği kocasına ilk görüşte âşık olsa da evliliğinde bir türlü mutlu olamaz ve o da Marianne gibi aldatılır. Adını değiştirerek kocasını terk eden Fâzıla “yeni hayatında artık nesne değil öznedir.” (Karayonca 2019: 814) Sonradan çalıştığı konağın beyi Şebip'e âşık olur ve anlatının sonunda onunla evlenerek mutlu bir yuvaya kavuşur. Bunların yanı sıra Jane Austen'in bir diğer romanı *Mansfield Park*'ın ana karakteri Fanny, kurgu boyunca Edmund'a âşık olsa da ondan karşılık göremeyince neredeyse Henry Crawford'a tutulur. Yine Fatma Âliye'nin *Udi*'sinde Helvila, kurgunun başında Mail'e âşık olduğunu söylese de romanın sonunda bir başkasıyla evlenip mutlu olduğunu belirtir.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere iki kadın romancı da aşkın doğru kişide buluşuncaya dek birden fazla kez oluşabileceğini destekler. Onlar bir kadının farklı zamanlarda birden fazla erkeği sevebilmesinin mümkün olabileceğini ve bu yolla yapılan evliliklerin de sağlam olabileceğini kanıtlamaya çalışır. Bu sebeple ilk görüşte aşk meselesi, doğru aşkı yakalamak adına varılan rotalardan yalnızca biridir. Bu rota kişiyi ıslah ederken bir sonraki yolun daha sağlam olmasını da sağlar.

Her iki romancının kadın kahramanlarının yolculuğu acemilikten olgunlaşmaya doğru bir seyr takip ettiğinden henüz yolun başında karşılaşılan ve doğru olduğu sanılan ilk görüşte aşkın geçiciliği kişiyi olgunlaştırarak

ideal evliliğe kavuşturur. Çünkü “bir karakter, olgun kişilik özellikleri olarak kabul edilen duyarlı ve sorumluluk sahibi olan biriye uzun süreli ve mutluluk vadeden bir evlilik yaşaması kaçınılmazdır. Olgunlaşmamış özellikler olarak kabul edilen tutkuların esiri olma ve yüzeysel tavırlar sergileyen biri ise kendini mutluluğun az olduğu ya da hiç bulunmadığı bir ilişkinin içinde bulacaktır.” (Cardell 2012: 25) Bu olgunlaşma yolunda aşılacak engeller bireyi erişkinliğe vardırırken aynı zamanda kişilik bilincini de uyandırarak benlik duygusunu hareket ettirir. Benlik uyanışı gerçekleşen kahraman ise potansiyelinin keşfine vararak hayata dair bakış açısını genişletir ve ilişki ağlarını özenle kurmaya çabalar.

2.3. Karşılıksız/Tek Taraflı Aşk

Kimi zaman âşık olan kişinin yoğun duyguları karşılıksız kalır. Âşık, aşkını iletmek istediği muhataptan umduğu tepkiyi alamayınca bu duyguyu yalnız başına iletir. Bu da tek taraflı aşk veya karşılıksız aşk olarak adlandırılan durumdur. Aşkın tek taraflı yaşanması ve muhataba ulaşamaması âşık olan kişiyi arzuladığı bireyle buluşturmadığından kedere, kaygıya hatta depresyona yol açar. Bunun sonucunda hem ruhsal hem de fiziksel hastalıklar başlar. Karşılıksız aşk duygusuna kapılıp hüsrana uğrama noktasında hisler dünyası hassas olan kadınların erkeklerden daha fazla etkilendiği söylenebilir. Bu doğrultuda romanlarda tek taraflı aşk olgusunun kurguda dram yaratmada sıklıkla kullanılmaya uygun bir motif hâline geldiği görülür.

Karşılıksız seven tarafın hastalığa yakalanması hatta ölüme doğru sürüklenmesi Jane Austen ve Fatma Âliye'nin birer romanında ele alınan motiflerdendir. Jane Austen'in *Akıllık ve Tutku*'sunda ana kahramanlardan biri olan “tutku”nun temsilcisi Marianne, ilk görüşte âşık olduğu Willoughby ile uzun süre flörtleşir. Karşılıklı bir tutkuya kapılan çift hızlıca âşıklık evresine adım atar ve masal tadında günler geçirirler. Marianne yakın zamanda evleneceklerini düşlerken Willoughby sebepsiz yere kendisini terk eder ve hemen soylu ve zengin bir kadınla evlenir. Bu ihaneti kaldıramayan Marianne aylarca yataktan çıkamayacak denli hastalanır ve ölümden döner. Karşılıklı bir aşk öyküsü, bir tarafın sadakat bağı koparması ile tek taraflı bir acıya dönüşür.

Fatma Âliye'nin Ahmet Mithat Efendi ile yazdığı *Hayal ve Hakikat* romanı, histerik bir karakter etrafında örülen aşktan uzak bir aşk öyküsüdür. Eğitimli bir kızın aşk ile tanışınca tüm teorik bilgileri bırakıp duygularının esiri olması hatta hastalanıp ölüm döşegine düşmesi anlatılır. Vedat, babasının

yakın arkadaşının oğlu Vefa'ya âşık olur. Aşkı ilk başlarda karşılık bulsa da zamanla tek tarafta sürer. Babasının ölümünden sonra otorite yoksunluğunu özgürlük olarak algılayan Vefa, sebepsiz yere Vedat'tan ayrılarak onu terk eder. Vefa'nın bu tavrına anlam veremeyen Vedat, ayrılık acısıyla baş edemeyecek hâle gelir ve histeriye yakalanır. Vedat, Marianne kadar şanslı değildir, hasta yatağından sağ kalkamaz. Fatma Âliye'nin en fazla dikkat çektiği hususlardan biri de bu mesajın ardındadır. O, “kadınlarla erkeklerin eşit olduğunu ve geçmişin içe kapanık ve ezilmiş kadınlarının ancak eğitim yoluyla sosyal hayata katılabileceğini savunur.” (Özkan 2017: 190) Fatma Âliye, bu anlatı üzerinden ayrılık acısını büyütme yerine eğitimi sürdürme yolunun seçilmesini telkin eder.

Verilen örneklerde hem Marianne'in hem de Vedat'ın karşılıklı bir çekime kapılarak âşık olmalarından sonra sebepsiz yere terk edilmelerinin yanında bir husus daha dikkat çeker. Şöyle ki iki kadın kahraman da babasıdır. Babanın ölümüyle otoritenin ortadan kalkması başıboşluğu da beraberinde getirir. İki kadın kahramanın da güçlü bir baba figürü çatısında olmamaları birtakım travmalarla baş etme dirençlerini azaltır. Bu sebeple Marianne de Vedat da bu otorite boşluğu sonucu yaşadıkları hayal kırıklığını çok zor atlatır. Marianne iki kişilik aşkı tek başına yüklenmeyi üstlendiğinden yeterince zayıf olan bünyesi bunu kaldıramaz ve hastalanır. Annesi Mrs. Dashwood'un hayatta olmasının yanı sıra kendisini seven Albay Brendon ve ablası Elinor hep yanındadır. Onların sevgisi, Willoughby'nin sevgisizliğini ortadan kaldırır. Oysa aynı durum Vedat için geçerli değildir. Marianne'i seven birden fazla kişi varken Vedat yalnızdır. Hami Bey'in babacan tavırları bile Vedat'ı iyileştirmeye yetmez.

2.4. Yasak Aşk/İhanet

Aşk ilişkisinde ihanet meselesi, âşık iki taraftan birinin karşılıklı yürütülen sevgi ve güven bağını ihlâl edecek hâl ve hareketlerde bulunmasıdır. Aşkta ihanetle karşılaşma olgusu Jane Austen'in *Akıl ve Tutku*, *Mansfield Park*, *Northanger Manastırı*, *Emma* ve *Lady Susan* romanlarında işlenirken; Fatma Âliye'nin *Muhâdarât*, *Udî*, *Levâiyih-i Hayat* ve *Enîn* romanlarında geçer.

Jane Austen'in *Akıl ve Tutku* romanının hassas karakteri Marianne, evlenme düşleri kurduğu ve aylarca flört ettiği Willoughby tarafından terk edilir ve başkasına tercih edilir. Acısını uzun süre devam ettiren Marianne bu yüzden ağır bir hastalık geçirir. Romanın sonunda Willoughby'i düşünmeyi bırakıp

kendisini gerçekten seven Albay Brendon ile evlenir. *Mansfield Park* romanında da birden fazla ihanet unsuru vardır. Henry Crawford uzun süre Fanny'nin peşinden koşar ve onunla evlenmek istediğini söyler. Fanny, tam ona inanmak üzereyken Henry ile Sir Bertram'ın evli kızı Maria'nın beraber kaçtığı haberi gelir. Henry hem Fanny'ye hem de Maria'nın evliliğine ihanet eder. Aynı şekilde Maria Bertram Rushword de eşini aldatır. *Northanger Manastırı*'nda ana kahraman Catherine'nin en yakın arkadaşı İsabella, Catherine'in ağabeyine ihanet ederek bir başkasıyla flört eder. *Lady Susan* romanında ise romana adını veren Lady Susan flörtöz yapısı gereği birden fazla erkekle duygusal ilişkiler yürütür. Reginald de Courcy'ye aşk sözleri söylerken bir anda Sir James ile evlenir.

Fatma Âliye'nin romanlarına bakıldığında *Muhâdarât*'ta Fâzıla, eşi Remzi Bey'in kendisini aldattığına şahit olur. Yalnızlığına eşinin sadakatsizliği de eklenince ölüm düşüncesi aklına yerleşir. Daha sonra tüm olumsuz fikirlerden kurtularak toparlanır ve tek başına mücadele etme gücünü bulur. Bu davranışı, anlatı sonunda mutlu bir yuvaya ve gerçek aşka sahip olmasıyla ödüllendirilir. Bir diğer roman *Udi*'de ana kahraman Bedia, eşi Mail'in ihanetine uğrar. Kendisini saran yoğun üzüntüyle başa çıkmak zorunda kalsa da duygularına ket vurmamak zorunda kalır. Hayatta aşktan daha önemli ve mücadele verilmesi gereken şeylerin farkına varır. Gerçekten de Bedia, geçim telaşına düştüğünde Mail'i unutmaya başlar. Mail'i ne kadar severse sevsin ihaneti sineye çekemez. Çalışarak tek başına hayatını idame ettirir. İhanetle karşılaşan bir diğer Fatma Âliye kahramanı da *Enîn* romanındaki Sabahat'tir. O da nişanlısı Nihat'ı çok sevmesine rağmen duygularının esiri olmaz, ihaneti affetmez. Nihat'ın yalvarmalarına ve uzun uğraşlarına aldırılmaz. *Levâiyih-i Hayat*'ta ise durum biraz farklı bir seyrinde ilerler. Fehame, eşinin sadakatsizliğini kabullenen ve bunun sonucunda mutsuz olan bir kadındır. Onun elini kolunu bağlayan unsur çocuklarıdır. Evlendikten sonra çocuk sahibi olmayan bir kadın ihanetle karşılaşınca eşini terk etmeyi göze alırken çocuklu bir kadının bu durumu sineye çektiği anlaşılr.

Aşkta ihanete uğrayan tarafın önünde iki yol vardır. İlki, ihanet ile karşılaşma sonrası sarsıcı etkilerden mümkün mertebe silkinip toparlanma ve farkındalık kazanma ile kendini bulmadır. İkinci yol ise ihanetin acısını iyice büyüterek bununla baş edemeyecek hâle gelme ve hayatı bu acı eşliğinde sürdürmedir. İki romancının romanlarında da ihanetin âdeta bir bilinçlenme vasıtası olarak kullanıldığı görülür. Onların nezdinde, kadınların olgunlaşması için çeşitli

mücadelelerle baş edip belirli merhaleleri geçmeleri gerekir. Bu aşamalardan biri de ihanetin verdiği olumsuz duygulara kapılmamaktır. “Karakterler ancak hissilikten ve teslimiyetten kurtularak geldiği yüzleşme noktasında değerlendirmeye alınır.” (Olpak 2020: 250) Bu aşamalar tamamlandıktan sonra bilinçlenme evresi başlar ve kadınlar kendilik kavramını elde eder. Böylelikle bilinçlenen ve olgunlaşan kadın duygularıyla rahatlıkla baş edebilir ve onları aklının uygun gördüğü şekle koymasını bilir duruma gelir. Bu doğrultuda Jane Austen’ın ve Fatma Âliye’nin romanlarındaki kadın kahramanların yıkıldıkları andan itibaren bilinçlenmeye başladığı görülür. Aşkın esaretine düşen kadınlar ancak ihanetle karşılaşınca özgürleşir ve çöktükleri yerden doğrulurlar. Söz gelimi *Akıl ve Tutku*’nun Marianne’i çocukça hislerle Willoughby’ye bağlanır ve onunla bir aile kuracağına sıkı sıkıya inanır. Oysa yıllardır kendisini koşulsuz seven Albay Brendon’ı ancak Willoughby’nin ihanetinden sonra fark eder. *Mansfield Park*’ın Fanny’si, Henry’nin ihanetini öğrenir öğrenmez kendisinden hiç beklenmeyen kararlı bir duruş sergiler. Jane Austen’ın en uçarı kahramanı olan ve ilgili romana adı verilen Emma’ya bakıldığında ise hoşlanmaya başladığı Mr. Knightley’in başkasıyla birlikte olduğu düşüncesi karşısında onun kendisine ihanet ettiği hissine kapılır. Bu andan itibaren durgunlaşır ve olgunluk belirtileri göstermeye başlar.

Fatma Âliye’nin romanlarındaki kahramanlar da ihanetle baş etme yöntemlerinde güçlü davranıp olgunluğa ulaşmasına geçiş yaparak kendiliklerini edindiklerini kanıtlarlar. Örneğin Fâzıla, ihaneti kabullenmeyerek eşini terk eder ve devrinin hâkim anlayışının üstünde bir tavır takınarak boyun eğmek yerine tek başına yaşamayı ve çalışmayı tercih eder. Bu tercihte özgürlüğünden de vazgeçerek Fazıla ismini bırakarak Peyman adlı bir cariye sıfatıyla bir konakta ismini bırakarak. Vedat’ı histeriye götüren aşk, Fâzıla’yı dönüştürür ve olgunlaşma yoluna sokar. Vedat, aşk karşısında aldığı yenilgiyi bir bilinçlenme vasıtası veya aydınlanma evresi olarak algılamaz. Aşk acısının kendisini güçsüzleştirmesine izin verdiği için yıkılır. *Udi*’deki Bedia da eşinin ihaneti sonrası ondan ayrılır, geri dönmeyi bir an bile düşünmeden sevgisini içinde saklar. Böylece romanlardaki kadınlar kendiliklerinin bilincine vardıkları anda ihanetin acısından silkinirler ve olgunluk evresine geçerler. Olumsuz duygular, kadınlar üzerinde yıkıcı bir etki bırakmaktan ziyade yapıcı bir işlev üstlenir.

Sonuç

İki romancının kadın özneleri; yeterli düzeyde eğitim alarak kendini yetiştirmiş, yüce bir ruha ve onun getirdiği ince davranışlara sahip erdemli kadınlar olmalarına rağmen hayatlarında yolunda gitmeyen şeyler yaşarlar. Bu meselelerin başında da aşk gelir. Jane Austen'ın tamamlanmış ve yarım kalmış toplam dokuz romanının hepsinin kurgusunu büyük oranda aşk işgal eder. Onun tüm romanlarında aşk yüzünden mutsuz olup hayata ikinci kez daha güçlü başlayan veya aşkı bulup hayatına eskisinden daha iyi devam eden kadınlar vardır. Fatma Âliye'nin ise beşi tamamlanmış biri yarım kalmış toplam altı romanına bakıldığında-*Refet* hariç- aşk izleğinin ön planda olması dikkat çeker. O, romanlarını mutsuz kadınlarla başlatır. Hemen ilk sayfalarda mutsuzluğu betimlenen (*Udî, Levâyih-i Hayat, Muhâdarât*) veya sonradan gelişerek anlatılan (*Enîn, Hayal ve Hakikat*) bu kadınların yolu bir yerden sonra aşkla kesişir.

Her iki sanatçının roman özneleri de tutkulu ve kasıp kavuran bir aşk macerası yaşayıp evlenmezler. Kısa süreli ve bir anlık âşık oldukları adamlar onlara uzun vadede ibretlik birer ders olur. Ancak belirli evrelerden geçen sakın sevgi, mutlu sona ulaşmaya hak kazanır. İki romancı için gerçek aşk budur. Güçlü bir seyirde başlayıp tutkuyla süren aşkları iki sanatçı da onaylamaz. Eğer aşk gerçekse, her iki tarafın da olgunlaşmasına vesile olur.

İki kadın romancının aşkı ele alış yönleri benzeşir. Her ikisi de aşkı; gurur ile çatışmaya sokma, karşılıksız bırakma, ihanetle tanıştırma ve uğruna mücadele verip mutlu sona ulaştırma bağlamlarında tartışır. İki sanatçının idealini kurduğu dünya düzleminde günlük hayatta her soruna çözüm bulup duygusal yoğunluğu erkeklerden daha fazla yaşayan kadınlar aşkla da başa çıkabilmelidir. Onlar kadın kahramanlarını sadece âşık olunabilen pasif özne kalıbından çıkarıp aşka söz sahibi olabilen ve bu duygu karşısında mücadele gücü bulabilen bir etken özne haline getirir.

İki romancı da kadın kahramanlarını masum bir duygu şeklinde başlayan fakat sonradan zarar verici bir tutkuya dönüşen aşktan kurtarmaya çalışır. Bu yolda akla sığınmalarını tavsiye ederek onlara çözümler sıralarlar. Akılcılığın duygulardan tamamen arınmış olmasını onaylamazlar. Onlar aşkın yıkıcı etkisine karşı kadınlara savunma mekanizması geliştirmelerini önerir. Aşkın bünyeye vereceği duygusal zararların önüne geçmek adına kadın öznelerine bu duygu ile barışık bir şekilde yaşamayı öğretirler, aşka ve aşktan türeyen tüm duygulara karşı aklın gücünü devreye sokmalarını

önerirler. Bu öneriler, romanların kurgularında ahlakî öğütler olarak satır aralarına sığdırılmaz, hayattan alınma sahnelerle canlandırılır. Böylelikle iletiler özellikle kadın okurun hayal dünyasından anlam merkezine geçiş yapan gerçekçi derslere dönüşür.

Kaynakça

- Aşa, Emel (1995). “Fatma Âliye Hanım”, *TDVİA*, C. 12, s. 261-262.
- Aşa, Emel (1993). *Fatma Âliye Hanım*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Austen, Jane (2019). *Akıl ve Tutku*, çev. Hamdi Koç, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Austen, Jane (2021). *Gurur ve Önyargı*, çev. Hamdi Koç, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Austen, Jane (2019). *Mansfield Park*, çev. Nihal Yeğinobalı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Austen, Jane (2020). *Northanger Manastırı*, çev. Hamdi Koç, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cardell, Maria (2012). “Love and Marriage in Jane Austen Novels Parallels of *Sense and Sensibility* and *Pride and Prejudice*”, Göteborgs Universitet, Examensarbete för C, niva.
- Çakır, Serpil (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti- Erkekler Devlet Kadınlar Aile Kurar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fatma Âliye (2012). *Enîn*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Fatma Âliye (2019). *Levâ-yih-i Hayat*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Fatma Âliye (2019). *Muhâdarât*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Fatma Âliye (2019). *Udî*, İstanbul: Turkuvaz Yayıncılık.
- Fessenbecker, Patrick (2011). “Jane Austen on Love and Pedagogical Power”, *SEL (Studies in English Literature)*, 4(52), s.747,763.
- Forster, Edward Morgan (1985). *Roman Sanatı*, çev. Ünal Aytür, İstanbul: Adam Yayınları.
- Görhan, Cemile (2024). *Türk ve İngiliz Edebiyatlarında İlk Büyük Kadın Romancılar: Jane Austen ve Fatma Âliye Arasında Bir Karşılaştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Gürbilek, Nurdan (2020). *Kör Ayna Kayıp Şark-Edebiyat ve Endişe*, İstanbul: Metis Yayınları.

- Kaplan, Mehmet (1946). "Duygular Öğrenilir mi?", *İstanbul Dergisi*, 5(54), s.7-8.
- Karayonca, Ahmet (2019). "Fatma Âliye Hanım'ın 'Muhadarat' ve Jane Austen'nin 'Mansfield Park' Romanlarında Kadın-Erkek İlişkileri", *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 5(11), s.810-822.
- Olpak Koç, Canan (2020). "Fatma Âliye'nin Kadın Karakterleri ve Aşka Yaklaşım", *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, No: 82, Winter, s.245-262.
- Özkan, Nevzat (2017). "İlk Kadın Romancımız Fatma Aliye'nin Yetiştği Sosyal ve Kültürel Ortam", *Söylem*, 2(2), s.180-192.
- Öztürk, Zeliha (2023). "Türk Romanında Modernleşme ve Tâlihsiz Âşıklar Motifine Dair Üç, Örnek", *Journal of Academic Language and Literature*, 7(2), s.1776-1796.
- Özcan, Recai (2008). *Türk Romanında Aşk (1872-1900)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Parla, Jale (2004). "Tarihçem Kabusumdur! Kadın Romancılar da Rüya, Kâbus, Oda, Yazı", *Kadınlar Dile Düşünce*, Der. Jale Parla ve Sibel Irzık, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tıgılı, Hande Özdamar (2016). "Tarihten Bir Sima: Fatma Âliye Hanım", *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2(4), s. 253-256.
- Uludağ, Süleyman (1991). "Aşk", *TDVİA*, C.4, s. 11-17.
- Uzun, Mustafa İsmet (1991). "Aşk", *TDVİA*, C. 4, s.18-21.
- White, Laura Mooneyham (1998). *Critical Essays on Jane Austen*, Ed. "İntroduction", New York: G. K. Hall&Co.
- William, Maage (1987). "Instrument of Growth: The Courtship and Marriage Plot in Jane Austen's Novels", *The Journal of Narrative Technique*, 2(17), s.198-208.
- Yardımcı, Hikmet Çağrı (2023). "Osmanlı- Türk Kadın Modernleşmesinin İzini Duygularla Sürmek-Fatma Âliye ve Nezihe Muhiddin'in Romanlarında Romantik Aşk", *Edebiyat ve Duygular*, Ed. Hazal Bozyer, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.

